

Sosiaali- ja terveysministeriölle

Viite: STM079:00/2019

Asia: Lapsiasiavaltuutetun kirjalliset huomiot asiakasmaksulain kuulemistilaisuuteen 20.1.2020

Lapsiasiavaltuutetun tehtävänä on arvioida ja edistää lapsen oikeuksien toteutumista Suomessa. Työn perustana on YK:n lapsen oikeuksien yleissopimus (SopS 59 ja 60/1991), joka on lailla voimaan saatettu ihmisoikeussopimus. Lapsiasiavaltuutettu arvioi asiakasmaksulain uudistusta koskevia linjauksia lapsen oikeuksien yleissopimuksen näkökulmasta.

Asian tausta

Sosiaali- ja terveysministeriö on järjestänyt 20.1.2020 kuulemistilaisuuden, jonka tavoitteena on ollut kuulla sidosryhmiä valmisteilla olevasta asiakasmaksulain uudistuksesta. Valmisteltavana olevan uudistuksen taustalla on hallitusohjelman kirjaus, jonka mukaan asiakasmaksulaki uudistetaan tavoitteena hoidon esteiden poistaminen ja terveyden tasa-arvon lisääminen muun muassa maksuttomuutta laajentamalla ja kohtuullistamalla maksuja.

Lapsiasiavaltuutetun huomiot

YK:n lapsen oikeuksien sopimuksen velvoitteet

Lapsiasiavaltuutettu toteaa, että **sosiaali- ja terveydenhuollon asiakasmaksuja koskevassa sääntelyssä tulee huomioida YK:n lapsen oikeuksien sopimuksen velvoitteet**. Sopimusvelvoitteista olennaisessa asemassa ovat 24 artiklan mukainen lapsen oikeus nauttia parhaasta mahdollisesta terveydentilasta sekä 19 ja 20 artiklojen vahvistama oikeus erityiseen tukeen ja suojeluun mahdollisissa kaltoinkohtelutilanteissa. Sopimuksen yleisten periaatteiden eli lasten yhdenvertaisuuden, lapsen edun ensisijaisuuden ja lapsen osallisuuden toteuttamiseksi sääntelyn tulee myös taata lapsille oikeus riittävään ja oikeudenmukaiseen osuuteen yhteiskunnan voimavaroista.

Asiakasmaksuja koskevan sääntelyn tulee olla mielekästä ja kohtuullista perheiden kannalta, ja asiakasmaksujen asettamisessa pitää huomioida sekä suorat että välilliset vaikutukset lapsiin. **Asiakasmaksut ovat Suomessa kansainvälisesti arvioiden korkeita**, mitä on pidettävä ongelmana lasten yhdenvertaisuuden kannalta.

Lapsiasiavaltuutettu korostaa, että **alaikäisiä koskevilla asiakasmaksuilla ei saa olla olennaista fiskaalista tavoitetta eikä niitä saa käyttää edes välillisesti palvelujen käytön rajoittamisen välineenä.**

Kuulemistilaisuuden sisältö

Kuulemistilaisuudessa 20.1.2020 keskusteltiin mahdollisista alustavista linjauksista asiakasmaksulain uudistamiseksi hallitusohjelman kirjausta silmällä pitäen. Lapsiasiavaltuutettu pitää keskustelussa olleita ajatuksia huojentamissääntelyn kehittämisestä ja maksukaton laajentamisesta onnistuneina, ja erityisesti alaikäisten henkilöiden poliklinikkakäyntien muuttaminen maksuttomaksi olisi omiaan parantamaan merkittävästi lasten ja nuorten asemaa. Poliklinikkakäyntejä koskevassa mahdollisessa uudistuksessa tulee kuitenkin huomioida järjestelmän kokonaisuus, jotta hoitoon ohjautumiseen ei synny tahattomia seurannaisvaikutuksia.

Kuulemistilaisuudessa keskusteltiin myös mahdollisuudesta laajentaa peruuttamattoman ja käyttämättömän ajan maksullisuutta. Lapsiasiavaltuutettu korostaa, että sinänsä perustellusta tavoitteesta huolimatta peruuttamattoman ja käyttämättömän ajan maksullisuus kohdentuu jo nyt suhteettomassa määrin heikossa asemassa oleviin nuoriin ja voi johtaa taloudellisiin vaikeuksiin. Maksullisuutta ei tule missään nimessä lisätä, vaan pikemminkin lieventää, alaikäisten henkilöiden kohdalla.

Järjestelmän seurannaisvaikutukset

Asiakasmaksujen tulee tukea palvelujen tarkoituksen toteutumista, ja niiden määrittämisessä on huomioitava maksullisuuden ja maksuttomuuden seurannaisvaikutukset sekä järjestelmän luomien kannustimien kokonaisuus. Perheet haluavat lapsille parasta ja tekevät valintoja asiakasmaksujen kehystämässä järjestelmässä, ja asiakasmaksut ohjaavat sitä, mikä on perheille rationaalista tai mahdollista.

- Erityisesti keskituloisilla perheillä asiakasmaksut saattavat muodostua esteeksi avun vastaanottamiselle, jos perhettä kohtaa yllättävä sairaus tai muu vastoinkäyminen. Esimerkiksi lapsiperheiden kotipalvelu voi olla merkittävä ennaltaehkäisevä apu perheille, mutta joillakin paikkakunnilla se saattaa olla maksutonta vain kun sitä tarjotaan lastensuojelun avohuollon tukitoimena. Kotipalvelun ennaltaehkäisevä tarkoitus ei siten aina toteudu äkillisessä kriisissä. Kaiken kaikkiaan asiakasmaksujen määrään tulee lisätä harkintaa ja huojentamissääntelyä tulee kehittää perheiden ja tilanteiden moninaisuus huomioiden.

- Terveyden ja hyvinvoinnin laitoksen selvityksen¹ mukaan HAL-poliklinikkamaksut voivat vaikuttaa haitallisesti päihteitä käyttävien äitien raskauksien seurantaan. Poliklinikkamaksut sekä niiden maksamattomuudesta seuraavat maksuhäiriöt voivat estää hakeutumista ja sitoutumista palveluun sekä haitata palvelun saatavuutta. Poliklinikkamaksut heikentävät merkittävästi syntyvien lasten yhdenvertaisuutta sekä oikeutta parhaaseen mahdolliseen terveydentilaan.
- Lastensuojelun palveluihin liitetyt asiakasmaksut kohdentuvat usein jo valmiiksi heikommassa asemassa oleville perheille. Lapsen sijoittamisesta aiheutuvat kustannukset – eli muun muassa lapsilisien, etuuskien lapsikorotusten tai asumistuen menettäminen, elatustuen tai elatusavun perintä sekä mahdolliset hoidon korvaukseksi perittävät asiakasmaksut – saattavat nousta huomattavan korkeiksi, mikä on ristiriidassa sijoituksen tarkoituksena olevan lapsen edun turvaamisen kanssa.²

Asiakasmaksujen merkitys nuorten palveluissa

Lapsiasiavaltuutettu korostaa, että asiakasmaksuilla on suora ja tärkeä vaikutus nuorten palvelujen saatavuuteen. **On olennaista varmistaa, että asiakasmaksut eivät heikennä hoidon saatavuutta tai viivästytä hoitoonpääsyä nuorilla henkilöillä.**

Lapsiasiavaltuutettu toteaa, että nuorten kannalta asiakasmaksujen ulosottokelpoisuus on myös keskeinen ongelma. Kyseessä ovat usein peruuttamattomasta ja käyttämättömästä vastaanottoajasta seuraavat maksut, jotka kohdentuvat tyypillisesti jo valmiiksi haavoittuvassa asemassa oleville nuorille ja voivat johtaa velkaantumiseen ja maksuhäiriöihin.³ Tämä ei ole mielekästä eikä hyödyllistä järjestelmän kannalta. Maksujen perinnässä on myös paljon maantieteellistä vaihtelua, mikä on ongelma lasten yhdenvertaisuudelle.

Lopuksi

Asiakasmaksulain kokonaisuus on tällä hetkellä epäyhtenäinen, ja asiakasmaksut voivat vaikuttaa haitallisilla tavoilla palvelujen tarkoituksenmukaisuuteen ja saatavuuteen. Lapsiasiavaltuutettu pitää uudistustyötä tarpeellisena ja keskustelussa olleita linjauksia pääosin perusteltuina. Alaikäisten henkilöiden asemaan on kuitenkin kiinnitettävä erityistä huomiota, eivätkä muutokset saa heikentää entisestään heikossa asemassa olevien nuorten asemaa. Lasten ja perheiden palveluiden maksuttomuutta ja mahdollisuuksia asiakasmaksujen huojentamiseen tulee kehittää niin, että erilaiset perheiden ja lasten tilanteet huomioidaan kattavasti ja palvelujen tarkoitus turvaten.

¹ Anne Arponen: Päihteitä käyttävien raskaana olevien naisten ja vauvaperheiden palvelut vuonna 2018. THL työpapereita 2019. http://www.julkari.fi/bitstream/handle/10024/138942/URN_ISBN_978-952-343-411-0.pdf?sequence=1&isAllowed=y (haettu 23.1.2020)

² Ks. Miia Saarikallio-Torp – Tarja Heino – Heikki Hiilamo – Helka Hytti – Marketta Rajavaara: Lapset huostassa, vanhemmat ahdingossa. Teoksessa Ulla Hämäläinen – Olli Kangas (toim.): Perhepiirissä. Kela 2010. <https://helda.helsinki.fi/bitstream/handle/10138/17471/Perhepiirissa.pdf> (haettu 20.1.2020)

³ Ks. Atte Oksanen – Mikko Aaltonen – Kati Rantala: Suomalaisten nuorten aikuisten vakavat taloudelliset ongelmat: rekisteritutkimus ulosotosta ja elämäntilanteista vuosina 2005–2013. Teoksessa Marja-Leena Niemi (toim.): Nuoret ja velka -akatemiahankkeen tutkimuskoosteita. Lapin yliopisto 2017. <https://lauda.ulapland.fi/handle/10024/62781> (haettu 23.1.2020)

Sosiaali- ja terveysministeriön antamien tietojen mukaan asiakasmaksulain uudistus on suunniteltu toteutettavaksi kahdessa vaiheessa, joista jälkimmäisessä harkitaan lain laajempaa uudistusta. Lapsiasiavaltuutettu katsoo, että jälkimmäisessä vaiheessa on syytä harkita, **voidaanko alaikäisten erikoissairaanhoido säättää kokonaan maksuttomaksi**. Tällä hetkellä alaikäisten terveyden- ja sairaanhoidon maksujen kokonaisuus merkitsee, että palvelut eivät aina toteudu mielekkäästi esimerkiksi somaattisten ja mielenterveyspalvelujen rajapinnalla tai pitkäaikaishoidossa osastohoidon ja polikliinisen hoidon välillä.

Jyväskylässä 23.1.2020

Elina Pekkarinen
Lapsiasiavaltuutettu

Sanna Koulu
ylitarkastaja